

УНИВЕРЗИТЕТ „Св. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И УГОСТИТЕЛСТВО
- ОХРИД

Кандидат: Хисен Согојева

Авторезиме на докторска дисертација на темата:

**ВОДОПАДИТЕ НА МИРУША И НИВНОТО ВЛИЈАНИЕ ВО РАЗВОЈОТ НА
ТУРИЗМОТ ВО КОСОВО**

Ментор:

проф. д-р Науме Мариноски

Охрид, 2017 год.

ВОВЕД

Водопадите на Мируше се карактеризираат со специфични природни вредности што пред многу години беа карактеристична локација за туристичката експлоатација за локалното население и на заедницата во целина. Со формирањето на Косовскиот Институт за заштита на природата, во 1974 година, заштитата на водопадите на Мируше беше ставена на листата како еден од приоритетите во тоа време. Овој заштитен статус на кањонот на реката Мируше бил несоодветен во споредба со вредностите и ориентациите на тогашните социо-политички заедници имајќи во предвид дека оваа средина беше многу мала за концептуален туристички развој на оваа област, нешто што го стави во прашање опстанокот на најважните природни вредности на областа, поради што беше ставен под заштита.

Во 1982 година, Институтот за заштита на природата, во согласност со Законот за заштита на природата на САПК (Службен весник 44/16 и измените 15/81) подготвува оправдување и иницира постапка за проширување на границите, промена на статусот за заштита на кањонот на реката Мируше ставајќи ги под заштита и нејзините извори. Во горенаведениот период заштитата имаше регионален карактер и како таква се раководеше од три општини : Малишева, Клина и Ораховац, додека во 2003 година е склучен меморандум за заштита и управување на кањонот на Мируше помеѓу Министерството за животна средина и просторно планирање, Собранието на општина Клина и Малишево. Во меѓувреме, на 23.05.2012, со одлуката на Владата на Република Косово бр. 06/75, во согласност со член 92 став 4 и членот 93 став (4) од Уставот на Република Косово, член 19 од Законот бр. 03 / Л-233 за заштита на природата, врз основа на член 4 од Правилникот бр. 02/2011 за областите на административната одговорност во канцеларите на Премиерот и на министерствата што беа изменети и потполни со правилникот бр. 07/2011 и член 19 од правилникот за работа на Владата на Република Косово бр. 09/2011.

Владата на Република Косово, на седницата одржана на 23 мај 2012 година, донесе: **ОДЛУКА ЗА ПРОГЛАСУВАЊЕ НА СПОМЕНИК НА ПРИРОДАТА ОД ПОСЕБНО ЗНАЧЕЊЕ** (во понатамошниот текст "споменик на природата"), со површина 598,4 х. До

промена на името дошло бидејќи оваа област освен што поседува водопади, кои се многу атрактивни и интересни, исто така поседува и други посебни вредности кои ја зголемуваат вредноста и важноста на водопадите на Мируше и ја прават атрактивна.

Со влегување во сила на одлуката на владата за прогласување на споменик на природата од посебно значење на водопадите на Мируше и со просторното планирање, овластувањата за управување преминуваат кај централната власт. Со цел споменикот на природата да биде поатрактивен за посетителите, се бара сите случувања внатре и надвор (во близина) на истиот, да бидат планирани, контролирани и управувани во насока на одржливиот развој. Водопадите на Мируше претставува ретка природна појава со посебно природно, научно, културно и туристичко значење. Според IUCN, подрачјето и припаѓа на категоријата “Заштитен пејзаж“ додека реката Мируше и припаѓа на категоријата "споменик на природата".

Оваа докторска дисертација се занимава со истражувачки активности кои се однесуваат на изнаоѓање начини за поголемо активирање на просторот на водопадите на Мируше во туристичката понуда на Косово. За да се овозможи тоа, потребно беше проучување на различна литература за овој простор, како и опсервација на теренот. Користени се ресурси од туристичката, географската, геоморфолошката, хидролошката литература и објавени елаборати кои се од особена важност за објаснувањето и точната интерпретација на многу проблеми кои се постојат на оваа тема. Главната работа за реализација на оваа тема е направена во земјата, каде во соработка со некои експерти од оваа област се реализирани неколку експедиции за запознавање со природните процеси и феномени. Како прво во предвид е земена анализата за туристичката и економската валоризација и обликот на атрактивноста на овој мал простор на Косово со цел да се утврди вредноста што треба да ја има овој простор во туризмот од 598,4 км².

Иако е мал простор сепак неговата туристичка и економска вредност е голема. Направен е обид да се најде вистинскиот просторен агрегатор за степенот на туристичка посетеност земајќи ги во предвид психолошката, културната, економската состојба, на потенцијалната туристичка клиентела. Сите спомнати параметри во туризмот имаат променлива вредност затоа што според нашите размислувања туристичката

клиентела се појавува во туристичката побарувачка каде се вклучени повеќе демографски слоеви кои ги исполнуваат условите за овие видови на туризам.

Предлозите кои се во насока на општиот економски развој на Косово, се насочени и мотивирани од многу надворешни фактори кои тврдат дека за да може Косово побрзо да го зголемува капацитетот на вработување на населението, економскиот развој треба да се фокусира на средните и малите претпријатија, како и во туризмот.

Трудот ќе ги опфати следниве компоненти:

- Тој ќе се фокусира на истражувања во разгледаниот територијален простор, не само од теоретски аспект, туку ќе содржи и апликативна примена на резултатите.

- Во трудот преку поголем број на методи и техники на прибирање, подредување и обработка на податоците со цел добивање на поверифицирани резултати и примена во практичната сфера, ќе се изврши анализа и валоризација на околниот простор на водопадите на Мируша на Косово.

- Од туристичко развоен аспект, ќе се обработи и поширокото окружување на просторот на водопадите на Мируша

- Ќе бидат опфатени основните вредности со кои располага просторот на Мируша како развоен потенцијал, како и нивното значење во туристичката понуда на Косово. Тие вредности ќе ги опфатат природните, антропогените и инфраструктурните вредности со посебен осврт на одржливиот туристички развој.

- Ќе изврши анализа, односно истражување на карактеристиките на туристичкиот пазар на кој Мируша со околниот простор може да настапи со предложени брендирано производи. Во таа смисла ќе биде обработен пазарот од аспект на понудата, побарувачката и промотивните активности.

- Посебно значење кандидатот ќе биде посветено на дефинирањето на основните елементи на туристичкиот производ на Мируша и разгледувањето на можностите за развој на одржливи видови на туризам на тој простор.

- Ќе се изврши анализа на постојните развојни политики со сопствени предлог мерки за унапредување на туризмот на тој простор.

- Посебно ќе биде потенцирана апликативната димензија на трудот преку обработката на перспективите за развој на просторот на Мируша со изведување на компаративна анализа на примери од окружувањето и Светот како најдобри практики, а кои се однесуваат на оваа проблематика.

1.Актуелноста на темата

Може да се констатира дека темата што е предмет на обработка е исклучително актуелна и релевантна како за проширување на полето на интерес на истражувањето на туризмот, така и за практичната примена во просторот на Мируша и пошироко. Целите што се поставени во трудот и нивното исполнување со истражувачката работа имаат научна и практична оправданост. Со овој труд не само што ќе се овозможи продлабочување на научната мисла, туку ќе се овозможи и зголемување на директните економски придобивки од развојот на туризмот во овој простор. Исто така трудот ќе има посебен придонес за интензивирање на туристичкиот развој на ова подрачје, како и на целокупната територија на Косово. Сеопфатната анализа и валоризација на потенцијалните можности од природна и антропогена природа во трудот, ќе претставува солидна основа за утврдувањето на туристичко-развојни насоки, не само за разгледаното подрачје на Мируша, туку и за слични просторни целини во Косово и пошироко. Тоа е важно за понатамошни идни имплементации на слични вакви истражувања кои се неопходни.

2.Предмет и цел на истражување

Како предмет на научен интерес на оваа докторска дисертација се водопадите на Мируше третирани како атрактивен ресурс во просторот на Косово. Овој проблем се разработува на начин да се согледаат досегашните истражувачки активности и во тој контекст да се даде критички осврт. Исто така, истражувањето ги опфаќа проблемите од

третманот на оваа материја во научна смисла како теоретска можност за согледување и како применливост во други просторни целини.

Генералната цел на истражувањата во рамките на овој труд е врз научна основа да се добијат ставови за рационално вклучување на сите потенцијали на водопадите на Мируше во туристичката активност, во интерес на поинтензивен социјален и економски развој.

Докторскиот труд како основна работна хипотеза го определува развојот на туризмот на водопадите на реката Мируша во смисла на извонредните туристички потенцијали кои овој простор ги поседува, а не се доволно искористени. Тоа значи дека *основната хипотеза* е следната:

- „Водопадите на Мируша претставуваа значаен чинител во развојот на туризмот на Косово.“

Помошните хипотези произлегуваат од основната хипотеза. Тоа се следните:

- Територијата на Косово со својата поволна туристичко – географска положба претставува значаен фактор на развојот на туризмот на Балканот.

- Косово и територијата на водопадите на Мируше располагаат со значајни туристички потенцијали од природен и антропоген вид за креирање на атрактивни туристички производи.

- Можностите со кои Косово и просторот на водопадите на Мируше располага, овозможува самостоен настап на туристичкиот пазар преку креирањето и развојот на повеќе селективни видови на туризам

- Туризмот на Косово и просторот на водопадите на Мируше се карактеризира со потенцијал за привлекување на квалитетна туристичка клиентела од повеќе регионални и меѓународни емитивни просторни целини.

- Општините кои се наоѓаат околу просторот на водопадите на Мируше имаат значајни социјални карактеристики кои овозможуваат определување на солидна база за вклучување на човечкиот капитал во процесите на туристичкиот развој.

- Заштитените просторни целини во просторот на водопадите на Мируше покажуваат поволни својства во однос на развојот на одржливи форми на туризам.

- Степенот на туристичката искористеност на просторот на водопадите на Мируше е на релативно ниско ниво што има потреба за негово интензивирање во наредниот период.

- Промотивните мерки претставуваат креативна категорија со можности за унапредување на одржливиот развој на туризмот на територијата околу водопадите на Мируше. Тие овозможуваат создавање на атрактивни и конкурентни брендираны туристички производи.

3. Докторската дисертација е конципирана на следниов начин:

Во првиот дел (**Методологија на истражување**) од овој труд е дадена разработка на теоретско – методолошкиот пристап на истражувањето. Во таа смисла посебно обработени се предметот, целите и задачите на истражување, методите и методолошките принципи користени во истражувачкиот процес. Појдовна основа на истражувањето претставува поставувањето и обработката на очекуваните резултати, како и теоретските и оперативните претпоставки.

Во вториот дел од оваа дисертација со наслов **Основните теоретски и оперативни компоненти кои треба да им претходат на анализите од гледна точка на пазарниот третман**, обработени се основните теоретски и оперативни компоненти кои им претходат на анализите од гледна точка на пазарниот третман. Поточно разгледани се општите развојни насоки на туризмот во глобални и регионални рамки, содржините на процесот на планирањето на туризмот, концептите и моделите на истражување на туристичките пазари, како и проблемите кои се јавуваат во современите туристички пазари. Оваа

појдовна основа е важна за точно определување на насоките на истражувањето во рамките на трудот и добивање на релевантни резултати.

Третиот дел на дисертацијата со наслов **Туристичко-географска положба на Косово** се однесува на определувањето на туристичко-географската положба на просторот на Косово. Тоа е овозможено со користење на аксиолошкиот пристап, односно определување на контактоста, транзитноста и поливалентноста на оваа територијална целина. Тоа значи утврдување на основите за туристички развој од внатрешна и надворешна природа, поврзани со просторната лоцираност на ова подрачје. Можностите за развој на туризмот на просторот на Косово првенствено зависи од нејзината положба во туристичко-географската средина. Утврдувањето на просторните целини (регионите, зоните и државите) кои се наоѓаат во окружувањето на разгледаното подрачје е важно со цел да се определат нејзините емитивни простори. Тоа овозможило утврдување на потенцијалната и реалната туристичката побарувачка, односно земјите и регионите од каде потекнуваат постоечките и идните туристи. Дефинирањето на околните региони и земји со кои Косово е во контакт е исто така важно за утврдување на значајните правци на движење на туристичката понуда. Тоа е всушност транзитниот карактер на Косово со нејзината централна положба на Балканскиот Полуостров што отсекогаш имало посебно стратешко и развојно значење. Значењето на присуството на патните и железничките правци кои поминуваат низ овој простор е надополнето со постоењето на потенцијалите на воздушниот сообраќај. Релативно малата површина на Косово и близината на различните природни и антропогени вредности, овозможува комбинирање на различните елементи на туристичката понуда и креирање на атрактивни туристички производи.

Во четвртиот дел (**Туристички потенцијали и основни туристички производи на Косово**) опфатено е извршеното истражување на елементите и карактеристиките на туристичката понуда. Тоа ги опфати анализите на туристичките потенцијали со кои разгледаното подрачје и неговото окружување располага. Направена е разработка на туристичката понуда преку определување на нејзината општествено-економска, развојна и сегментациона димензија. Посебно место во трудот зазема инвентаризацијата и валоризацијата на природните и антропогените атрактивности. Всушност Косово и регионот околу водопадите Мируше располагаат со значајни и конкурентни природни

вредности од типот на геоморфолошки атрактивности, потоа климатски и хидрографски вредности. Од друга страна овој простор располага и со бројни антропогени вредности. Оваа состојба во рамките на трудот посебно се нагласува, бидејќи овозможува комбинирање на туристичките производи и услуги од природен и антропоген карактер што придонесува за креирање на атрактивна туристичка понуда, а со тоа и интензивирање на туристичкиот и целокупниот социо – економски развој. Исто така, според извршената инвентаризација и валоризација на посебните вредности, направена е и детална анализа на главните видови туризам кои се нудат на територијата на Косово. Поточно во оваа смисла,разработени сепредностите, негативните страни, можностите и заканитена секој поединечен селективен вид туризам. Овие видови туризам во својата туристичка понуда треба да се прилагодат на современите барања и трендови на туристите во глобални и регионални рамки. Според тоа извршена е и обработка на местото на Косово и водопадите на Мируше спрема позначајните емитивни региони и држави.

Во петтата глава на овој труд со наслов **Положба и природни туристички вредности на просторот на Водопадите на Мируше** се разработени положбата и деталните природни туристички вредности на просторот на водопадите на Мируше. Тоа опфати обработка на географската положба и општите карактеристики, геолошките својства, релјефот, педолошкиот состав, климата, хидрографските услови и биогеографските карактеристики на разгледаното подрачје.

Во шестиот дел од трудот со наслов **Вредностите на културното наследство на Водопадите на Мируше** извршена е анализа и валоризација на основните антропогени, односно културни атрактивности со кои регионот околу водопадите на Мируше располага.Тие се посебно важни за комбинирање на понудените содржини на туристите со што ќе се збогати нивниот престој и ќе се зголеми туристичката сезона.

Во седмата глава на трудот (**Населението и населбите во просторот на Водопадите на Мируше и нивното значење за развојот на туризмот**) анализирана е социјалната компонента на разгледаното подрачје и неговото окружување. Поточно тоа се однесува на анализа на демографските карактеристики на населението кое е постојано присутно во населбите на просторот на водопадите на Мируше. Тоа е посебно важно бидејќи со тоа се определуваат потенцијалните развојни карактеристики на човечкиот

капитал кој претставува носител на сите развојни активности.

Осмата глава на трудот со наслов **Земјоделието, сточарството и шумарството како фактор за развој на туризмот на просторот на Водопадите на Мируше** се однесува на основните стопански дејности со кое населението во просторот на водопадите на Мируше се занимава. Така, земјоделието, сточарството и шумарството се поставуваат како знајални фактори за развој на туризмот и креирањето на нови и сегментирани туристички содржини.

Деветтата глава на докторската дисертација со наслов **Заштита на животната средина во функција на развојот на туризмот**, се однесува на активностите на заштита на животната средина што е функција на развојот на одржливите форми туризам. Така, во овој дел детално се разгледуваат заштитените средини преку извршена нивна класификација, критериумите за утврдување на нивоата за заштита, акко и негативните појави кои се јавуваат како последица социјалната политика и антропогените фактори во разгледаното подрачје. Дадени се и повеќе предлог - решенија за надминување на негативностите кои се присутни во тој простор.

Десеттата глава на трудот со наслов **Туристичко користење на Водопадите на Мируше** извршена е анализа на состојбите во кои се наоѓа разгледаното подрачје во смисла на реализираниот туристички промет. Ова е важно за определување на оперативната ситуација на туризмот кој моментално се развива на тоа подрачје, а соодветно на тоа да се определат јаките и слабите страни во оваа смисла

Единаесеттата глава на трудот (**Промоција на туристичката понуда во водопадите на Мируше, добра можност за одржливиот развој на туризмот**) се однесува на анализата на постоечките стимулативни мерки, обидите и преземањата за креирање на брендирано производи и креирање на препознатливост и имиџ на проторот на водопадите на Мируше. За да се овозможи дистрибуција на предложените туристички производи, посебно важно е определувањето на промотивните активности како дел од маркетингот што е обработено во овој дел. Во рамките на трудот сепристапило кон оваа проблематика преку разработка на промотивната политика, средствата и медиумите на промоција кои се користат, како и оние кои треба во наредниот период да се употребат.

Посебна важна компонента на оваа глава се презентираат предлози за креирање на брендирани производи кои се карактеризираат со атрактивност и конкурентност.

Во дванаесеттата глава (**Концепт на општиот туристички развој во просторот на Водопадите на Мируше**) обранотени се концептот на општиот туристички развој на разгледаното подрачје. Тоа се однесува на расположливоста на овој простор и поблиското окружување со рецептивни капацитети, уредувањето на просторот, инфраструктуралните и супраструктуралните карактеристики на просторот на водопадите на Мируше. Ова претставува базната основа за развој на туризмот на ова подрачје.

Тринаесеттата и четиринаесеттата глава со наслови: **Перспективи за одржливиот туризам и користење на просторот на Водопадите на Мируше** и **Предлози** се фокусираат на развојните перспективи на туризмот во просторот на Мируша. Тоа е реализирано преку утврдување на досегашните пречки и проблеми на туристичкиот развој, како и определување на нивни решенија. Така, извршена е компаративна анализа на слични просторни целини на просторот на Мируша кои како позитивни искуства можат парцијално или целосно да се применат во надминувањето на проблемите од различен карактер.

Петнаесеттата глава (**Заклучни согледувања**) се однесува на презентирање на завршните согледувања од истражувањето.

4. Очекувани резултати од истражувањето

Врз основа на извршените анализи во рамките на докторската дисертација ќе може да се креира програма на туристичката понуда и во таа смисла да се согледаат подобрувањата во инфраструктурата, користењето на културното наследство, одржливиот развој и издржаниот пристап во користењето на просторот на водопадите на Мируша. Врз основа на ваквиот пристап се дојде до конкретни резултати кои во основа ќе можат да се искористат во смисла на подигнување на нивото на туристичкото значење на овој простор во контекст на вкупниот развој на туризмот на Косово.

5. Домен во кој докторската дисертација претставува придонес за науката

Овој труд претставува значаен придонес која може да се користи не само во практиката, туку и во теоретска смисла. Тоа значи дека резултатите од истражувањето во трудот придонесува за унапредување на научната смисла. Ова произлегува од фактот што не постојат многу истражувања кои ја разработуваат оваа или сличната проблематика. Исто така, регионот на водопадите на Мируше, како и целата територија на Косово претставува сеуште недоволно искористен туристички потенцијал. Поради тоа, значењето на трудот е посебно нагласено бидејќи ќе претставува теоретска и практична база за идни преземања во оваа насока. Притоа, важни се мерките кои се предлагаат во поглед на населението, демографската, психолошката, културната, економската, семејната структура, животниот стандард, персоналните приходи и конкретните услови за работа. Унапредувањето на овие категории ќе доведе до зголемување на квалитетот и квантитетот на идната туристичка понуда на овој простор.

Врз основа на претходно споменатите социо-културни и економски фактори со овој труд се утврдуваат различните туристички емитивни простори од каде потекнуваат потенцијалната и реалната туристичка побарувачка. Исто така, во оваа смисла се определуваат потребите за рекреација, култура и забава на туристите и адекватното реагирање на истите. Врз таа основа може да се темелат и други дополнителни истражувачки активности.

Истражувањето на просторните елементи во рамките на трудот се поврзани со димензиите на транспортот, квалитетот на врските и релациите на движење на туристите. Тие претставуваат основен фокус на туристичкото истражување бидејќи од нив зависат можностите на населението и на рецептивните области во и околу водопадите на Мируше како туристичка понуда. Определувањето на овие категории ќе претставува солидна основа за натамошно и континуирано следење на истите.

Со овој труд се определуваат социо-психолошките и социо-културните карактеристики на туристичката клиентела во однос на признавањето на културниот, социјалниот, политичкиот и етничкиот идентитет во туристичкиот сектор на овој простор. Најголем број на информации во врска со овие истражувања имаат демографско,

социолошко и економско потекло. Сублимираните информации на овие содржини ќе претставува основа за идни подетални истражувања.

Преку овие истражувања треба да се овозможи правилно планирање на туризмот, правилен однос кон туристичката побарувачка и туристичката понуда. Тоа ќе предизвика и подигнување на туристичката потрошувачка на повисоко ниво во просторот на водопадите на Мируше.

Остварувањето на целите на ова истражување има рационалната рамка како научен природ. Овие цели се базираат на добивање подобри услови за иден развој. Решавањето на проблемите туристичките вредности, да се стави во однос со други туристички просторни целини. Цел на ваквите истражувања е да се обезбеди согледување на местото и улогата што водопадите на Мируше го имаат не само во Косово туку и во окружувањето. Тие треба соодветно да се искористи низ формирањето и пласманот на туристичката понуда на туристичкиот пазар.

Со трудот се утврдуваат карактеристиките и територијалниот распоред на природните и антропогените туристички атрактивности во просторот на Косово во контекст на рамномерноста. Со тоа во иднина ќе може да се дефинираат регистри во кои ќе бидат наведени сите туристички вредности.

Сознанијата за туристичките вредности имаат за цел да овозможат туристичко активирање и рационално искористување. Тоа значи дека со определување на вредностите на атрактивностите се воспоставува основа на туристичкиот развој. Диференцирањето на овие вредности во просторот на водопадите на Мируше треба да овозможи нивно вклучување во туристичката понуда. Тоа ќе овозможи квалитативна и во квантитативна смисла да се дефинираат, а со тоа и да се активираат атрактивностите како туристички фонд во функција на вкупниот социо-економски и културен развој.

Со гледувањето на карактеристиките на сместувачките капацитети имаат туристичко валоризациска основа. Сознанијата овозможуваат нивно вклопување во туристичката понуда на Косово. Целта на ваквите истражувања е да се обезбеди критички однос кон квалитетот и квантитетот на сместувачките капацитети и другите рецептивни фактори на овој простор. На тој начин не само што се определува нивното место во

туристичката понуда на Косово туку и се овозможува отстранување на недостатоците и унапредување на структуралните карактеристики. Со овие проучувања може да се определат перспективите во насока на интензивирање на туристичкиот развој.

Смислата на проучувањето на сообраќајната поврзаност е да се овозможи најрационален пристап на туристите до туристичките простори на водопадите на Мируше. Утврдувањето на степенот на поврзаност во овој простор има за цел да ги евидентира состојбите кои го отсликуваат туризмот од овој аспект и да посочат можни перспективи во таа сфера, како би дошло до поинтензивен туристички развој.

Сознанијата за емитивните простори од кои се дистрибуира туристичка клиентела кон Косово и водопадите на Мируше треба да овозможат насочување на туристичката понуда, нејзино структурирање врз база на оваа побарувачка и прилагодување во таа насока. Целта на ваквите проучувања е и компаративно согледување на емитивните земји и просторни целини, како би се откриле оние средини кои имаат приоритетен карактер како емитивни зони за туристичката посета. Тоа е една од основите на вкупниот туристички развој и посебно развојот на странскиот туризам во оваа географска средина.

Согледувањето на туристичкиот развој и диференцирањето на етапи и карактеристични периоди има за цел да овозможи критички однос кон организационата поставеност и другите влијанија во туристичката активност. Целта е овие карактеристики во туризмолошка смисла да се лоцираат во просторот на водопадите на Мируше и овозможат сознанија за можните насоки во конјуктурна смисла. Тие треба да упатат на перспективите на туристичкиот развој, базирани на искуствата во развојните етапи и периоди.

6. Методологија на изработка на дисертацијата

Во ова истражување беа употребени податоци добиени од секундарни извори, како и податоци добиени од примарни извори. Поточно, за изработка на докторската дисертација беа користени податоци од објавени извештаи, книги, публикувани трудови, списанија, статии, и сл. од областа на туризмот на Балканот, во Косово, како и регионот околу водопадите на Мируше. Исто така користена е научна и стручна литература која се однесува на слични просторни целини кои се занимаваат со оваа проблематика.

Примарните извори на податоци, кои се обработувани преку дескриптивна анализа, главно потекнуваат од базите на статистички податоци во Косово.

Материјалите кои селективно се одбрани за изработка на овој труд беа избрани преку официјалните извештаи од организациите и институциите во Косово од областа на туризмот и економскиот развој. За потребите на докторскава дисертација се обезбедени и официјални материјали, стратегии и проекти издадени релевантни институции, а кои се однесуваат на туристичкиот развој на разгледаната територија.

Во овој труд беа користени повеќе научни методи, техники на истражување и инструменти кои овозможуваат:

1. Дескриптивен
2. Аналитички пристап на оваа дисертација

Со дескриптивниот метод беше опфатена анализата на состојбите на туристичкиот развој на разгледаното подрачје. Со тоа се овозможува регистрирање на проблемите и недостатоците со кои се соочува туристичкиот развој, а според тоа и давање на предлог – решенија за отстранување на истите во наредниот период. Со цел да се креираат квалитетни и современи предлози за надминување на таквите состојби, во рамките на трудот беа користени светски искуства од региони и држави кои на различни начини пристапиле кон разрешување на проблематиката од областа на туризмот. Следствено на тоа, во рамките на дескриптивниот пристап од страна на авторот беа користени две методи:

- а) метод на опис
- б) компаративен метод

Со аналитичкиот пристап беше опфатена инвентаризацискиот и валоризацискиот аспект на истражувањето. Поточно, со инвентаризацијата во рамките на трудот се определени туристичките ресурси од природно и антропогено потекло на територијата околу водопадите на Мируше кои се потенцијали или афирмирани. Аналитичкиот пристап е поделен на:

- а) квалитативен

б) квантитативен

Квантитативниот пристап се однесува првенствено на анализа и обработка на статистичките податоци. Тоа се однесува на анализата на туристичкиот промет, анализата на туристичката инфра- и супраструктура изразени преку квантитативни вредности, својствата на природните и антропогените вредности (нивен број, количина, големина и слично) и друго. За трудот да добие научна фундираност квантитативните податоци беа обработени и во квалитативна смисла. Со тоа се овозможува согледување на нивното значење во пошироките регионални, национални и интернационални рамки.

Во рамките на трудот беа користени и следните методи:

- а) историски метод
- б) дедуктивен метод
- в) индуктивен метод
- г) Генетско – еволутивен метод
- д) Морфометришки метод
- ѓ) Компаративен метод
- е) Графички-картографски метод
- ж) Метод на систематизација

Историскиот метод посебно е употребен во смисла на анализата на развојот на туризмот на територијата на Косово низ изминатиот период до денес. Преку анализата на минатите состојби се овозможува и проектирање на развојните насоки на туризмот.

Користењето на индуктивниот и дедуктивниот метод овозможува донесување на општи заклучоци поаѓајќи од посебните категории, како и предложување на конкретни решенија кои произлегуваат од анализата на општите состојби во кој се наоѓа туризмот на Косово и просторот на водопадите на Мируше.

Во истражувањето беше користен генетско-еволутивниот приод за да се утврди постанокот на вредноста на застапените форми на природното и културното наследство на водопадите на Мируше. Исто така, се овозможува согледување на промените кои треба да овозможат нови придобивки.

Морфометричките методи овозможуваат да се направи анализа на параметрите на релјефот во регионот на водопадите на Мируше и неговата територијална зафатнина. Преку оваа метода се постигнува одредувањето на големината на облиците на релјефот, експозицијата на теренот, вертикалната и хоризонталната фрагментација.

Компаративниот метод овозможува прецизно изведување на судови и издржани ставови. Преку овој метод е направено споредба на природните вредности на оваа територија со други слични територии, од каде ќе се извлечат поточни заклучоци за вредностите на природното наследство на водопадите на Мируше.

Графичко-картографскиот метод се користи за пластично претставување и утврдување на позиците и просторните односи, степенот на развој и местото на природните и културните вредности во системот на вредностите.

При изработката на оваа тема исто така, се користени и методите на моделирање синтетичките и аналитичките методи. Детерминантите на туризмот произлегува од неговата примарна функција. Тој е фокусиран во движењето, простор и потрошувачката, категории, кои го сочинуваат динамиката на туризмот. Анализата на туристичките фактори вклучува една хетерогена база на активностите што претставува комбинација на извештаи, услуги и туристички производи.

Методот на систематизација произлегува од туристичката сложеност. Туризмолешката наука го определува туризмот како производ на специфични услуги кои во суштина ја објаснуваат логичката функција на туристичкиот систем. Факторите за развој на туризмот се мошне содржајни. Тие се наоѓаат во системот што ги опфаќа: транспортот, угостителските објекти, туристичките агенции, другите објекти кои служат за храна, продавниците за храна, продавниците за различни производи и конкретни за туристичкиот пазар, културните, спортските, фолклорните настани и разните општински услуги. Во оваа група влегуваа и услужниот сектор од типот на банкарство, поштенски услуги, занаетчиство и комунални дејности. Секоја од овие активности споменати во туристичката понуда претставува вкупен систем со повеќе подсистеми. Врз основа на

овие податоци и системски структури јасно е дека е неопходно да се применат соодветни методи кои зависат од конкретниот објект или пак систем. При тоа се бара најсоодветен начин да се дојде до верификација на научната вистината која се однесува на можностите за поинтензивен развој на туризмот во просторот на Водопадите на Мируше.

7. Заклучок

Со цел да се реализираат целите на тезата, различни материјали беа предмет на проучување, кои се поврзани со областа на водопадите на Мируше. Имаше основна потреба на активностите за набљудување на овие простории.

Користени се различни извори од туристички, географски, геоморфолошки, геолошки, хидролошки, флористичка природа. Исто така, различни објавени литератури помогна во објаснување и толкување на реален начин на многу проблеми кои се случиле во минатото во овој регион.

За завршување на оваа теза се спроведени забелешки и дискусии на различни локации, каде што во соработка со некои експерти од различни области, реализирана е работа на терен. Ова им овозможи стекнување на знаење за природните процеси и појави во наведената област, но исто така и во поширокиот регион.

Иако регионот на водопадите на Мируше е мала област, има високо туристичка и економска вредност. Туризмот во оваа локација нуди неколку можности кои се потенцирани со бројни потенцијални активности на туристичката понуда. Развојот на туризмот има голема важност во економските ефекти кои ќе произлезат во иднина.

Заштитата на природата и туризмот е економска реалност во целиот свет. Еколошката рамнотежа е многу специфична за да се постигне. Затоа, дури и закана за животната средина каде што живеат луѓето, преставува актуелен проблем.

Овие проблеми бараат повисоко ниво на посветеност на различни засегнати страни со цел да ги реши. Постои растечка потреба за детални истражувања за состојбата и на

меѓународно ниво, во научни, технички и технолошки домени. Вкупниот социјално-економската политика на секој регион и земја мора внимателно да се процени со цел да се постигне таква еколошка рамнотежа.

Постојат многу атрактивни природни вредности на територијата на Косово. Може да се истакнат регионалните паркови Мируша, што е тема на оваа теза. Покрај тоа, ние исто така може да ги потенцираме планинските зони на Косово (Шар, Bjeshkët e Nemuna, Мокна итн.) како важни просторни ентитети за идниот развој на туризмот.

Покрај тоа, некои области, како Ругова, се уште имаат недопрена природа, како и голема популација со карактеристични национални носии и фолклор. Некои од другите природни области се следниве: Драгаш и нејзиното население, Шала е Бајгорес, Голак, јужната зона на Косово и планинската зона на Шар, територијата околу реката Неодиме, зони на термо-минерални бањи на Клокот, Пеќ,Бањскес , пештерата на Гадиме, Пеќ и др Овие се сите природни заштитени предели кои се богати со различни видови на шуми, посебни геолошки профили, голем број реликтни и ендемични видови на растенија и диви животни. Ова се само некои од вредностите кои се уште се во голема мера непознат за туристичката клиентела. Гореспоменатите вредности преставуваат привлечни естетски својства на природните предели кои во исто време се интересни туристички мотиви.

Од истрагата на туристичките, природните и општествените вредности на Регионалниот парк Мируша, доаѓаме до заклучок дека оваа територија е една од ретките области на Косово, кои имаат значење за туризмот.

Различните геолошки, геоморфолошки, хидро процеси и климатските услови имаат влијание врз креирањето на различни пејзажи.

Како карстови форми кои се формирани во регионот на Мируше може да се истакнат некои интересни пештери кои имаат богати морфолошки форми како пештерски сали и подземните пештерски галерии. Вкупната должина на пештерските сали во пештерите на Регионалниот парк Мируше е потврдена да биде над 2000 m долго. Исто така, постојат и сталагмити, сталактити како и други пештерски накит.

Во регионот на Мируше исто така има многу извори, кои имаат само мал проток на вода. Меѓу најголемите извори во однос на нивниот капацитет на проток на вода се следниве: термоминерални извори на Бања, извори на Carravana, извори во кањонот на Мируша, извори на Popoc, итн. На оваа територија, исто така, има многу палеоендемични, неоендемични, реликтни видови растенија, ретки видови на стари стебла итн. Ова го прави регионот на Мируше важен просторен ентитет кој има интересен биодиверзитет, а не само на територијата на Косово, туку и во поширокиот регион.

Овој документ, исто така ги третира социо-географските услови во општината Клина, Малишева и Раховец. Во оваа смисла, населението се испитува од различни гледни точки како што се: бројот на жители, густината на населението, природниот прираст на населението, структурата на населението според полот, структура според возраста и етничката структура на населението.

Сите овие фактори треба да бидат релевантни за воспоставување и развој на конкретни можности за туристичката понуда. Туризмот е поврзан со многу активности, како што се здравството, културата, спортот активности кои се уште се во голема мера неистражени. Населението што живее на оваа територија претставува основен фактор во оваа смисла.

Од сегашната експлоатација на регионот на Мируше, во класична туристичка смисла, може да се заклучи дека се уште има недоволно посетители кои доаѓаат во овој регион, главно поради недоволната организираност во туристичкиот сектор.

Со цел да се подобри ова ниво на развојот на туризмот тука е потребата за детални анализи. Таквата основа за понатамошно планирање во иднина е оваа теза.

Можеме да заклучиме дека ние се справуваме со едно место кое има атрактивни туристички ресурси, кои се уште се потенцијални туристички вредности. Постојат различни стратешки приоди истражени во овој труд, кои имаат за цел подобрување на сегашното ниво на развој на туризмот. Ова ќе создаде многу социо-културни и економски придобивки за населението и на земјата како целина.